

H. Giesbers,
S. Kroon
&
R. Liebrand

**SOCIOLINGUÏSTIEK
EN MOEDERTAALONDERWIJS**
Een discussiebijdrage over de praktijk
van de sociolinguïstiek

sociolinguïstiek

Eind vorig jaar verscheen de eerste Nederlandstalige inleiding in de sociolinguïstiek in boekvorm: de Aulapocket Sociolinguïstiek van R. Appel, G. Hubers en G. Meijer.

Omdat het belang van de sociolinguïstiek voor het moedertaalonderwijs nog steeds meer wordt ingezien, besloot de redactie van Moer om Jan Sturm en Hans Verweij te vragen een bespreking van deze inleiding te maken. Hun bespreking van en positieve oordeel over het boek, met name waar het gaat om de bruikbaarheid ervan voor moedertaaldocenten, kunt u elders in dit nummer lezen.

Een tijdje geleden ontving de redactie een artikel dat eveneens een bespreking van Sociolinguïstiek bevatte. Twee besprekingen van hetzelfde boek leek ons wat te veel van het goede, maar dat artikel bevatte ook nog enige belangwekkende kritische beschouwingen over een door de auteurs signaleerde tendens om de sociolinguïstiek zijn praktijkgerichtheid en daarmee zijn directe belang voor het moedertaalonderwijs te ontnemen. Die beschouwingen wilde de redactie de Moer-lezers niet onthouden. Ze heeft daarom, in overleg met de auteurs, het artikel omgewerkt tot de tekst die hieronder is afgedrukt.

---

1 Inleiding

Er is in Nederland op het ogenblik sprake van een grote en nog steeds toenemende belangstelling voor sociolinguïstiek. Tekenend hiervoor is bijvoorbeeld het onlangs verschenen *Moer*-nummer 'Dialekt en school'

en, op meer praktisch niveau, de in dat nummer genoemde ontwikkelingen in Friesland, het sociolinguïstisch project Kerkrade en de nota *School en dialect* van de CMM¹; op theoretisch niveau lijkt met de artikelen van Hagen in *Levende Talen* een voorlopig nog niet afgesloten reeks inleidende Nederlandstalige publikaties op dit gebied te zijn ingeluid².

Bij deze publikaties is er met name één die om verschillende redenen speciale aandacht verdient: we doelen hier op R. Appel. G. Hubers, G. Meijer *Sociolinguïstiek* (Utrecht/Antwerpen 1976, Aula 575). Dit boek zal, als zijnde de eerste, de meeste volledige en best bereikbare Nederlandstalige inleiding in de sociolinguïstiek, waarschijnlijk een grote rol gaan spelen in het toekomstig inleiden-in-de-sociolinguïstiek, op alle niveau's van het onderwijs waar deze discipline aandacht krijgt (zou moeten krijgen): Klos, Pedak, lerarenopleiding en universiteit. Ondanks het feit, dat deze constatering op zich reden genoeg is voor een gedegen inhoudelijke bespreking van *Sociolinguïstiek*, ligt de nadruk van dit artikel op een ander vlak. Waar we namelijk vooral moeite mee hebben, is het feit, dat dit boek, zoals we zullen proberen aan te tonen, een — wellicht onbewuste — exponent vormt van een ons inziens niet bepaald toe te juichen ontwikkeling in de sociolinguïstiek van dit moment; een ontwikkeling die wordt gekenmerkt door een sterk afnemende praktijkgerichtheid enerzijds en een toenemende verwetenschappelijking anderzijds³.

2 De sociolinguïstiek vroeger en nu⁴

Zoals al in de inleiding werd uiteengezet, is er een nog steeds groeiende belangstelling voor de sociolinguïstiek, ook in het onderwijs. Deze belangstelling lijkt in grote lijnen nog steeds overeen te komen met het enthousiasme, waarmee de snelle opkomst van de sociolinguïstiek als taalbarrière-theorie gepaard ging: Bernstein in Engeland, Oevermann in de BRD, de openbare les van Kohnstamm in Nederland, enzovoort. Dit enthousiasme houdt verband met de verwachtingen die aan de sociolinguïstiek werden en naar onze mening nog steeds worden gekoppeld; verwachtingen die, grof gezegd, uiteenlopen van 'een heroriëntering van de structuralistische linguïstiek' via 'ideeën over iets doen voor kans-arme groepen' tot 'de opheffing van de kapitalistische maatschappij'.

Naast dit enthousiasme speelden vooral ook maatschappelijke oorzaken een rol in de snelle opkomst en vooral toepassing van de sociolinguïstiek. Kernprobleem was de in de VS gebleken geringe doorstroming van kinderen uit minderheidsgroepen naar het hoger onderwijs, met daarnaast de levensgrote noodzaak juist alle aanwezige talenten te benutten, om de economische groei en de concurrentie met de USSR

te kunnen volhouden. Culturele deprivatie en taalachterstand werden in dit kader beschouwd als hoofdschuldigen, die gemakkelijk konden worden aangepakt, zonder daarbij veel te hoeven doen aan dieperliggende oorzaken van deze achterstand; taalcompensatie was het gevolg. In de BRD en Nederland werd de taalachterstandstheorie veelal kritiekloos overgenomen en toegepast op arbeiderskinderen, juist toen in de VS, voornamelijk bij monde van Labov, de kritiek op deze opvatting begon los te komen.

Al zijn de met de sociolinguïstiek verbonden verwachtingen in de loop der jaren nauwelijks veranderd, de discipline zelf heeft inmiddels een vrij ingrijpende koerswijziging ondergaan: de aanvankelijke sociolinguïstiek (het taalbarrière-onderzoek), heeft als zogenaamde deficiëntiehypothese plaats moeten maken voor de welbekende differentiehypothese⁵. Het belangrijkste verwijt van de differentiehypothese aan de taalbarrière-theorie is, dat deze zich, door in haar onderzoek aan te sluiten bij de normen en de taal van de hogere lagen, laat leiden door een groot vooroordeel: de talige en vaak zelfs cognitieve deficiëntie van niet-standaardtaal-sprekers.

De achtergronden van de taalbarrière-theorie lijken ons vrij algemeen bekend, minder bekend is ons inziens de nu volgende gedachtengang rond de maatschappelijke bepaaldheid en ontwikkeling van de differentiehypothese.

De differentiehypothese hinkt op twee gedachten: enerzijds wordt door mensen, die vanuit deze theorie werken, benadrukt dat linguïstische differentie het ontstaan en bestaan van taalproblemen geenszins uitsluit, anderzijds staat de differentie-opvatting toch meer algemeen bekend als een theorie die geen waarde-oordelen uitsprekt over taalvariëteiten maar slechts verschillen constateert en tot differentie en gelijkwaardigheid besluit, zolang er empirisch geen deficiëntie is aangetoond; wellicht is juist uit deze, onterecht eenzijdige, beklemtoning van haar vergaande tolerantie- en neutraliteitsideaal het succes van de differentie-opvatting verklaarbaar. Als zodanig is ze namelijk inpasbaar in en ondersteunt ze een maatschappijbeeld dat maatschappelijke tegenstellingen en ongelijkheid als onschuldig afschildert en zelfs loochent. Dit laatste vormt een noodzakelijk onderdeel van het in stand houden van het idee van de moderne, rechtvaardige, kansengelijke verzorgingsstaat, waardoor feitelijke ongelijkheid uit het bewustzijn wordt verdrongen.

De stelling dat de taal van arbeiders gelijkwaardig is aan die van andere (hogere) maatschappelijke groepen werkt in hoge mate geruststellend en vormt een belangrijk moment in het helen van de sociale wond, die de taalbarrière-theorie, mede door het mislukken van de (taal-)compensatie, in het openbaar bewustzijn had veroorzaakt⁶.

Door de differentietheorie worden, met andere woorden, bepaalde

sociale problemen, die anders aanleiding zouden kunnen geven tot bewustwording van de achterliggende maatschappelijke ongelijkheid, gereduceerd tot alleen maar een kwestie van het opheffen van vooroordelen (bijvoorbeeld verandering van het denken over bepaalde (taal-) normen, zoals spelling of accent). Deze ontwikkeling brengt met zich mee, dat onderzoek in het kader van de differentietheorie zich veelal beperkt tot een zo gedetailleerd mogelijke empirische analyse en descriptie van bestaande sociolinguale toestanden en dat de sociolinguïstiek zo steeds meer in dienst komt te staan van de beschrijvende linguïstiek, terwijl haar gerichtheid op een (bijvoorbeeld didactische) praktijk zeer algemeen blijft. De positie van de sociolinguïstiek lijkt in toenemende mate overeen te komen met de positie van een toegepaste wetenschap in het algemeen: in de tang tussen enerzijds de praktijk waaruit ze is ontstaan, en anderzijds de boven haar staande zuivere wetenschap.

Wanneer de praktijk haar belang in de toegepaste wetenschap begint te verliezen (cfr. het mislukken en bovendien overbodig worden van de taalcompensatie⁷), wordt daarmee de legitimatiedruk voor die toegepaste wetenschap sterker. Ze vertoont dan veelal de tendens zich te integreren in de zuivere wetenschap en daardoor haar relatie tot de praktijk in verregaande mate te verliezen, of zij tracht zich te profileren als de concrete voortzetting van een wetenschapsimmanente ontwikkelingsgeschiedenis. Het gevolg hiervan is dan vaak een reductie van haar probleemstellingen tot problemen op een afgeleid niveau, waardoor haar praktische relevantie sterk afneemt.

3 Sociolinguïstiek van Appel c.s.

We willen nu proberen aan te geven hoe de inleiding in de sociolinguïstiek van Appel c.s. samenhangt met de in paragraaf 2 geschetste ontwikkelingen. We zijn ons terdege bewust van het speculatieve karakter van de volgende opmerkingen en zullen dan ook niet streven naar een sluitend, wetenschappelijk verantwoord betoog.

Wat al opvalt in de opsomming van de hoofdstuktitels is de grote plaats die wordt ingeruimd voor wat in het eerste hoofdstuk wordt betiteld als 'mikro- of interaktionele sociolinguïstiek' (pag. 22); de behandeling hiervan in de hoofdstukken 2 tot en met 5 wordt verantwoord vanuit het (in navolging van Hymes) centraal stellen van de 'kennis, die een taalgebruiker in staat stelt te handelen als volwaardig lid van zijn taalgemeenschap' (pag. 21), maar dan niet in termen van 'communicative competence', maar in termen van 'verbaal repertoire', een notie die zowel geldt voor de individuele taalgebruiker (micro-niveau), alsook voor de taalgemeenschap (macro-niveau).

Met name dit laatste terrein, door de schrijvers aangeduid als 'makro-

of korrelationele sociolinguïstiek' en behandeld in de hoofdstukken 6 tot en met 9, lijkt ons in een inleiding in de sociolinguïstiek, zeker wanneer deze discipline wordt gedefinieerd als 'de studie van taal en taalgebruik in de context van maatschappij en cultuur' (pag. 10), centraal te moeten staan. De hoofdstukken 2 tot en met 5, die een overzicht geven van wat op het ogenblik algemeen wordt aangeduid met de term pragmatiek of pragmalinguïstiek, vormen een ons inziens onterechte uitbreiding van het object van de sociolinguïstiek. De theoretische noodzaak hiervan komt voor ons onvoldoende uit de verf⁸. We hebben dan ook de indruk dat de behandeling van de micro- of interactionele sociolinguïstiek primair is ingegeven door het streven een zo ruim mogelijk eigen object van de sociolinguïstiek af te bakenen en daardoor haar bestaansrecht als aparte discipline te legitimeren. We willen hiermee overigens niet bij voorbaat ontkennen dat het mogelijk is een praktisch zinvolle invulling te geven aan de interactionele sociolinguïstiek, zoals die door schrijvers gedefinieerd wordt; een inhoudelijke bespreking van deze hoofdstukken laten we over aan wie er zich (wel) competent toe acht.

Ondanks hun ruime definitie van de sociolinguïstiek als de studie van taal en taalgebruik in de context van maatschappij en cultuur, blijken de schrijvers de discipline toch primair op te vatten als een manier 'om linguïstiek te bedrijven' (pag. 9), 'd.w.z. gericht op taal, op het beschrijven en verklaren van taalgebruik' (pag. 11). De sociolinguïstiek wordt niet opgevat als een interdisciplinaire wetenschap, maar gezien als een vorm of onderdeel van de taalwetenschap en dan met name de descriptieve linguïstiek; ze wordt als zijnde een toegepaste wetenschap geïntegreerd in de boven haar staande linguïstiek (als zuivere wetenschap).

Appel c.s. presenteren het ontstaan en de achtergronden van de sociolinguïstiek in voornamelijk linguïstische termen: de sociolinguïstiek als reactie op de discrepantie tussen de abstracte 'competence'-beschrijving van de taalkunde en de sociale werkelijkheid van het taalgebruik; als voorlopers worden genoemd: de antropologische taalkunde, de functionalistische benadering van de Praagse school en het traditionele dialectonderzoek, als niet-linguïstische voorlopers: het symbolisch interactionisme en de ethnografie van het spreken. Al met al een duidelijke poging tot profilering van de sociolinguïstiek als de logische voortzetting van een wetenschapsimmanente ontwikkelingsgeschiedenis.

Ook het feit dat de schrijvers bij de bespreking van de achtergronden van de sociolinguïstiek een scheiding aanbrengen tussen linguïstische, antropologische en sociologische achtergronden enerzijds (behandeld in hoofdstuk 1) en maatschappelijke achtergronden anderzijds (behandeld in hoofdstuk 7) en daardoor de suggestie wekken, dat alleen de

macro-sociolinguïstiek mede voortkomt uit maatschappelijke achtergronden, is in dit kader tekenend. Evenals trouwens de af en toe wel wat erg versimpelde weergave van de denkbeelden van mensen die vanuit een emancipatorische visie bezig zijn met taal (zie onder meer pag. 13, 149 en 166). Zo wordt de 'gemakkelijke politieke verklaring ('de kapitalistische maatschappij heeft belang bij geschoolde arbeiders')' (pag. 166) door de vertegenwoordigers van deze visie niet zo 'gemakkelijk' opgevat!

Aandacht verdient ook de manier waarop Appel c.s. de differentiehypothese presenteren als een vooral linguïstische reactie op de deficiëntiehypothese ('op basis van algemeen aanvaarde principes uit de taalwetenschap en onderzoek naar taalvariatie werd tegenover de deficiënt-opvatting de *differentie-opvatting* geplaatst' — pag. 156), lijkt ons onvoldoende recht te doen aan de met name ook maatschappelijke achtergronden van de differentiehypothese (cfr. paragraaf 2).

Wanneer Appel c.s. stellen, dat de differentiehypothese aan haar doel voorbij schiet, wanneer ze vanuit haar gelijkwaardigheidsideaal zou suggereren, dat er bijvoorbeeld op school geen (taal-)problemen zouden bestaan (pag. 158), hebben ze daarin groot gelijk; het is echter nog maar de vraag of deze suggestie in de differentiehypothese overheersend is. De differentie-opvatting stelt weliswaar, dat standaard-taal en dialect, in hun geschiktheid om daarin logisch te denken, volkomen gelijkwaardig zijn, maar verzuimt daarnaast niet 'te benadrukken dat de verschillen (de differentie) tussen beide taalvariëteiten een bron kunnen zijn van aanzienlijke taalproblemen', zoals Hagen c.s. het uitdrukken⁹.

Over de maatschappelijke relevantie van de sociolinguïstiek zijn de schrijvers kort: ze is maatschappelijk relevant, omdat ze de taal niet beschouwt als een abstract systeem maar als een maatschappelijk verschijnsel; zo gemakkelijk is dat.

Toepasbaarheid wordt daardoor natuurlijk niet geïmpliceerd; de schrijvers beschouwen toepasbaarheid dan ook niet als criterium voor maatschappelijke relevantie. Dat zou men bijvoorbeeld kunnen afleiden uit het negatieve oordeel dat Appel c.s. uitspreken over de praktische waarde van de differentiehypothese 'omdat er nauwelijks richtlijnen voor het onderwijs uit afgeleid kunnen worden' (pag. 157). Een oordeel dat ons een slag in de lucht lijkt of in ieder geval een oordeel dat op vermoedens en niet op onderzoeksgegevens berust, zeker zolang er nog geen resultaten bekend zijn van op dit moment nog lopende empirische onderzoeksprojecten, zoals bijvoorbeeld het Kerkrade-project, dat — het is bekend — werkt met de differentie-opvatting als linguïstische werkhypothese. Bovendien is de opmerking, dat de te verwach-

ten resultaten van het Kerkrade-project niet representatief toepasbaar zijn voor het Nederlandse taalgebied, volgens ons een vooralsnog onbewezen stelling, die wel zeer illustratief is voor de nogal defaitistische kijk op de differentiehypothese in *Sociolinguïstiek*¹⁰.

Minder defaitistisch zijn Appel c.s. over de sociolinguïstiek als wetenschap. De sociolinguïstiek is een 'empirisch-theoretische wetenschap' (pag. 12); empirisch, omdat het gaat om een onderdeel van onze alledaagse ervaringswereld (met behulp van methodes uit de empirische wetenschappen), maar blijkbaar vooral ook theoretisch, omdat 'het verzamelen en ordenen van "feiten" gericht is op theorievorming, op een systematische interpretatie en formulering van die "feiten"' (pag. 12). Kortom: de praktijkgerichtheid verdwijnt, de wetenschap blijft.

5 Slot

Al het bovenstaande is fragmentarisch, we zijn ons er — nogmaals — van bewust; de lezer behoudt bij deze globale beschouwing alle vrijheid om meer positieve kanten aan *Sociolinguïstiek* te ontdekken dan uit onze bijdrage naar voren komen.

In ieder geval hopen we met dit stuk een aanzet gegeven te hebben voor een bezinning op en discussie over de ontwikkeling van de sociolinguïstiek op dit moment.

Wanneer de in het bovenstaande gesignaleerde tendens in de sociolinguïstiek, gesteund door een waarschijnlijk veel gelezen inleiding in de sociolinguïstiek als die van Appel, Hubers en Meijer, inderdaad voet aan de grond zou krijgen, dreigen onderzoekingen als die van het Kerkrade-project bijgeschreven te gaan worden als laatste stuip trekking van een op de (onderwijs-)praktijk gerichte sociolinguïstiek.

En dat die ontwikkeling niet alleen denkbeeldig is, moge blijken uit bijvoorbeeld de bijzonder lovende aankondiging van *Sociolinguïstiek* — door M.C. van den Toorn in *De Nieuwe Taalgids* 70 (1977) pag. 82, waarin hij het boek prijst op juist de punten waar onze kritiek zich op richt. Het volgende citaat uit die bespreking toont dat duidelijk aan: 'Het stemt tot voldoening dat de drie auteurs er zo goed in geslaagd zijn een — evenals de pragmatiek — omstreden discipline zakelijk en onpartijdig aan de orde te stellen. Hun ruime interpretatie van de sociolinguïstiek brengt met zich mee dat niet alleen pragmatische kwesties behandeld worden, maar dat ook het ruime terrein van de "echte" sociolinguïstiek niet verengd wordt tot dat van taal en sociale klasse (veelal uitmondend in politiek weinig genuanceerde verlangens naar emancipatoir taalonderwijs).' (...) 'Zeer juist is ook de waarschuwing aan het adres van diegenen die de toepasbaarheid van de bevindingen der sociolinguïstiek teleurstellend vinden en die maatschappelijke relevantie anders geïnterpreteerd zouden willen zien.'

Noten

- 1 Vergelijk: *Moer* 1976: 6 'Dialekt en school'; verder kan hier genoemd worden de oprichting van de zogenaamde 'sociolinguïstiekcommissie' van de sociaal-wetenschappelijke Raad van de Academie van Wetenschappen en het verschijnen van 'sociolinguïstische bijdragen' in praktijkbladen als *De wereld van het jonge kind* (april 1976 en februari 1977) en het *Katholiek Schoolblad* (5 februari 1977).
- 2 Vergelijk: A. Hagen 'Sociolinguïstiek en Moedertaalonderwijs I en II' in: *Levende Talen* 318, 1976, pag. 267-285 en 319, 1976, pag. 347-363; verder kan nog gewezen worden op L. Pietersen *Taalsociologie* Groningen 1976.
- 3 Vergelijk: A. Kraak *Wetenschapsbeoefening, universitaire opleiding en beroepspraktijk in de taalkunde* Nijmegen 1975.
- 4 In deze paragraaf baseren we ons vooral op analyse-aanzetten, zoals die werden ontwikkeld in U. Ammon & G. Simon *Neue Aspekte der Soziolinguistik* Weinheim und Basel 1975. Overigens van harte aanbevolen!
- 5 Zie voor een uitgebreid overzicht van beide hypothesen: N. Dittmar *Soziolinguistik. Exemplarische und kritische Darstellung ihrer Theorie, Empirie und Anwendung* Frankfurt a/M 1973.
- 6 Vergelijk in dit kader de resultaten van Kohnstamm's 'Proefkrèche', *Volkskrant* 27 november 1976.
- 7 Dit overbodig worden hangt samen met de veranderde behoefte van de arbeidsmarkt aan hooggekwalificeerde arbeidskrachten; deze blijkt minder te zijn dan in de zestiger jaren nog algemeen werd aangenomen. Het zou te ver voeren deze ingewikkelde problematiek in het kader van dit artikel verder aan de orde te stellen.
- 8 Iets meer duidelijkheid biedt R. Appel, G. Hubers, G. Meijer 'Naar een sociolinguïstische theorie van taalgebruik' in: *Spektator* 1977: 5, pag. 247-259; we gaan op deze publikatie niet verder in: tenslotte wordt het boek gelezen en niet het artikel.
- 9 Vergelijk: A. Hagen, A. Vallen, J. Stijnen 'Dialekt en onderwijs' in: *Moer* 1976: 6, pag. 354.
- 10 De innovatiefase van het Kerkrade-project is er duidelijk op gericht een praktische bijdrage te leveren aan de vernieuwing en verbetering van het standaardtaal-onderwijs aan dialectsprekende kinderen; vergelijk verder A. Hagen, A. Vallen, J. Stijnen 'Dialekt en onderwijs' in: *Moer* 1976: 6, pag. 353-366. Wat betreft de generaliseerbaarheid van de resultaten van het Kerkrade-project kan gewezen worden op een parallelonderzoek in de Noordlimburgse gemeente Gennep, dat we, met medewerking van de NCDC, uitvoeren in het kader van onze doctoraalstudie Nederlandse Taal- en Letterkunde aan de KU te Nijmegen.